

WALTER ŻELAZNY

Instytut Socjologii i Kognitywistyki

Uniwersytet w Białymstoku

KANADYJSKA POLITYKA TOŻSAMOŚCIOWA

Biorąc pod uwagę ekspansję terytorialną ludności anglofońskiej w Ameryce Północnej, w tym pozostawienie przez Paryż Nowej Francji – powiedzmy – na pastwę losu podczas konferencji z 1763 r., zwanej również ostatnim rozstrzygnięciem wieloletniego konfliktu pomiędzy Wielką Brytanią a Francją o dominację w Nowym Świecie; dalej, biorąc pod uwagę późniejsze zdobycze terytorialne Stanów Zjednoczonych, jak przejście kolonii hiszpańskich, zakup w 1803 r. Luizjany od Francji, zdobycze terytorialne na Meksyku, zakup Alaski w 1867 r. od Imperium Rosyjskiego, a następnie amerykanizację tych terytoriów, wręcz niezrozumiałe wydaje się, że otoczona ze wszystkich stron Anglofonami społeczność frankofońska Ameryki Północnej potrafiła utrzymać swą tożsamość kulturową i językową, patrząc z dzisiejszej perspektywy, na około 7% terytorium, zamieszkałym przez 2,5% ludności całej anglofońskiej Ameryki Północnej, *respective* na 15,4% powierzchni Kanady, stanowiąc jej 22% ludności¹, by ostatecznie „wybić się na niepodległość” dzieloną z (kon)federacją Kanady o specyficznym, ale nieoficjalnym statusie nazywanym *société distincte*, co należałoby tłumaczyć jako wydzielone społeczeństwo specyficzne².

Przy lekturze tego tekstu proszę wziąć pod uwagę to, że ówczesne nazewnictwo „narodowe” i podziałów administracyjnych oraz same podziały administracyjne Kanady różniły się w znacznym stopniu od dzisiejszych i kilkakrotnie zmieniały się. Przykładowo, za Kanadyjczyków uważali się

¹ Nie należy ograniczać Kanady frankofońskiej wyłącznie do Quebecu, gdyż około milion frankofońców żyje na wschodzie Ontario i na północy Nowego Brunswiku oraz w mniejszych skupiskach w innych prowincjach.

² *Société distincte* jest neologizmem politycznym stosowanym w debacie konstytucyjnej w Kanadzie w drugiej połowie lat osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych i odnosi się do unikalnego charakteru Quebecu w Kanadzie.

wyłącznie frankofoni, a dzisiejsi Kanadyjczycy uważali się wówczas za Brytyjczyków, zaś „wczorajsi” Kanadyjczycy dziś uważają się za quebekańczyków. To co znamy z czasu pierwszych francuskich kolonów jako Akadnię w czasach dyskusji o powołaniu Dominium Kanady nazywało się Nową Szkocją, podzieloną na trzy prowincje z własnymi nazwami.

Powiedzmy na wstępie, że powstanie Kanady³, jak również utrzymanie się frankofonów w Kanadzie było rezultatem polityki brytyjskiej w stosunku do wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych w latach 1775–1783. Oto bowiem Korona brytyjska chcąc w pierwszej kolejności zdławić bunt swych trzynastu kolonii amerykańskich, a gdy się to okazało niemożliwe, utrzymać swoje wpływy w Kanadzie, zmieniła w stosunku do – używając dzisiejszej nomenklatury – frankofońskiego Quebecu swą politykę o 180 stopni.

Zrobiła to również w stosunku do anglofońskich kolonii (Ontario, Nowa Szkocja, Nowy Brunswik) nadając im status dominium z prawem do ustawodawstwa i rządów prowincjonalnych, czego odmówiła wcześniej 13 kolonom amerykańskim. Ta nowa polityka brytyjska wobec Kanady zawarta w *Quebec Act* z 1774 roku zawierała szereg ustępstw na rzecz francuskiej ludności, które zachowano do dziś. Utrzymano system senioralny, francuskie prawo cywilne, rozszerzono szkolnictwo francuskie i dopuszczono katolików do pełnienia wysokich urzędów.

„Europejscy” Francuzi stawali się coraz bardziej obcy Quebekańczykom, a ich sympatie do Paryża topniały, zaś rewolucja francuska z 1789 roku nie wzbudzała wśród Quebekańczyków większego entuzjazmu. Przede wszystkim dlatego, że po *Quebec Act* z 1774 roku Quebekańczycy czuli się w Kanadzie wolni, ciesząc się dużą autonomią; mogący kultywować swoje wyznanie, zwyczaje, swój język, swoje szkolnictwo. Ster polityczny Kanady znajdował się bezpiecznie daleko, w Londynie. Dużą rolę antyrewolucyjną odgrywa strach przed wojną. Quebekańczycy byli bardziej monarchistami niż republikanami. Ostatecznie w protestanckiej Kanadzie to Kościół rzymskokatolicki nakazuje frankofonom wierność Koronie brytyjskiej, a masowo przybyli z rewolucyjnej Francji do Quebecu księża francuscy, mieli wówczas wśród wiernych decydujący wpływ na poglądy na temat rewolucji francuskiej.

³ Nazwę Kanadzie (z języka Huronów) nadali Francuzi, a gdy coraz częściej Brytyjczycy sami nazywali się Kanadyjczykami, ludność frankofońska nazwała swe terytoria nad rzeką św. Wawrzyńca Quebeciem (z języka Indian algonkińskich), również w opozycji do wcześniejszej kolonii francuskiej Akadii, usytuowanej wówczas na terytorium dzisiejszych prowincji morskich (*fr. provinces maritimes*).

W 1867 roku cztery kolonie brytyjskie, to jest Nowy Brunszwik, Nowa Szkocja, Ontario i Quebec, liczące dwa miliony ludności anglofońskiej i milion frankofońskiej utworzyły konfederację kanadyjską.

Ten najkrótszy z możliwych rysów genezy Kanady i Quebecu daje nam w konkluzji następującą konstatację: Kanada powstała w opozycji do niepodległości Stanów Zjednoczonych, a dotychczas gnębiona ludność frankofońska Kanady pod brytyjskim panowaniem, po otrzymaniu licznych „wolności” stała się również podmiotem dziejów Kanady na równi z Brytyjkami.

Konstytucja Kanady, Konstytucja Quebecu

W przeciwieństwie do wielu państw, kanadyjska konstytucja nie jest zgrupowana w jednym dokumencie. Zbiór dokumentów, który tu nazywamy Konstytucją organizuje instytucje Kanady i określa podstawowe zasady rządzące kanadyjskim społeczeństwem. Jest to „najwyższe prawo kanadyjskie”, a wszelkie inne przepisy muszą być zgodne z tym prawem. Konstytucja Kanady ustanawia pewne podstawowe zasady kraju. Kanada jest monarchią konstytucyjną, a królową jest Elżbieta II, reprezentowana w Kanadzie przez gubernatora generalnego. Kraj ten jest zorganizowany zgodnie z zasadą federalizmu, który przewiduje podziały uprawnień między federalnym parlamentem a prowincjami. System polityczny oparty jest na modelu westminsterskim. Konstytucja chroni prawa człowieka w dokumencie włączonym do Konstytucji w 1982 roku, zwanym Kanadyjską Kartą Praw i Wolności, która zawiera dodatkowo wiele przepisów specyficznych, dotyczących Narodów Pierwszych; przewiduje zasadę rozdziału uprawnień, która gwarantuje niezależność sądów. Składa się z trzech głównych elementów: tekstów konstytucyjnych, orzeczeń sądowych i konwencji konstytucyjnych. Jest podzielona na kilkadziesiąt tekstów, w tym dwóch najważniejszych: ustawy o konstytucji z 1867 roku oraz ustawy o konstytucji z 1982 roku. W orzecznictwie Konstytucja obejmuje ukryte zasady konstytucyjne. Tak więc Konstytucja kanadyjska jest częściowo konstytucją formalną, a częściowo materialną.

Pragnę nadmienić, że ustawa o Konstytucji z 1982 roku została uchwalona przez Parlament Kanady bez zgody Prowincji Quebec. Stało się tak, po nocnym spotkaniu premiera rządu Pierre’a Trudeau z premierami anglofońskich prowincji Kanady w 1981 roku z pominięciem Quebecu, co uznano w Quebecu za rodzaj zamachu stanu zwanego „Nocą Długich Noży”. Wprawdzie Quebec stosuje się do tej Konstytucji, ale stanowi to poważny problem

polityczny, gdyż z punktu widzenia niuansów prawnych „Quebec do dziś nie jest oficjalnie zintegrowany z kanadyjską konfederacją” [Hamelin, Provencher, 1997: 128]⁴. Próba weta ze strony Quebecu została odrzucona w 1981 roku przez Sąd Najwyższy Kanady, który wydał „salomonowy werdykt”, uznając iż proklamowanie ustawy o Konstytucji z 1982 roku było „prawomocne [skuteczne], choć bezprawne [zrodzone z nieprawego łoża]”⁵.

Konstytucja Quebecu ma charakter zwyczajowy, nie jest zebrana w jeden dokument, ale składa się z zestawu tekstów, dla których nie ma oficjalnej listy, a nawet konsensusu co do tego, które dokumenty są częścią tej konstytucji. Jest więc całkowicie konstytucją materialną, a nie formalną.

Kanada ma w wielu aspektach życia polityczno-prawnego podwójne prawodawstwo, więc federalne i prowincjonalne, ponieważ w wielu dziedzinach życia społecznego rozdział kompetencji nie jest szczegółowo uregulowany prawnie i jest wynikiem tradycji i kompromisów (rolnictwo, kultura, polityka municypalna, oświata, szkolnictwo wyższe, zdrowie, dobra konsumpcyjne). Z podziwem więc należy patrzeć na sądownictwo kanadyjskie, w całości oparte na autorytecie aparatu sprawiedliwości jako trzeciej władzy, która nie była i nie jest kwestionowana przez żadną prowincję (z wyjątkiem Quebecu w przedmiocie konstrukcji federalnej, ale jest to problem, który ze swej istoty jest bardziej polityczny niż prawny), ani żadną znaczącą partię polityczną i uznana jest przez społeczeństwo za przykłądną.

Naród kanadyjski czy narody Kanady?

Nie można znaleźć żadnego dokumentu prawnego na szczeblu federalnym, który jasno definiowałby, czym jest naród kanadyjski i czy w ogóle taki jest? Jednak pojęcie naród kanadyjski jest w prawodawstwie używane, a nawet z europejskiego punktu widzenia nadużywane, gdyż Kanada składa się formalnie z pięćdziesięciu Narodów Pierwszych (rdzennych Amerykanów, czyli Indian) oraz z dwóch Narodów założycielskich czyli Francuzów i Brytyjczyków oraz z emigrantów.

Nie należy mylić Narodów Pierwszych ze społecznościami Eskimosów i Metysów. Ci nie należą do Narodów Pierwszych, jakkolwiek należą do

⁴ Zauważmy, że Kanadyjczycy używają częściej pojęcia konfederacja, niż federacja, choć formalnie rzecz biorąc dzisiejsza Kanada jest federacją, a nie konfederacją. Podobnie rzecz ma się w Szwajcarii, której oficjalna i urzędowa nazwa brzmi: Confédération suisse, Schweizerische Eidgenossenschaft, Confederazione Svizzera, podczas gdy Szwajcaria jest formalnie rzecz biorąc federacją.

⁵ W oryginale fr.: *légal, mais illégitime*.

narodów autochtonicznych, razem z Narodami Pierwszymi. Według spisu powszechnego z 2011 roku, w Kanadzie żyje około miliona stu tysięcy autochtonów, których nie sposób policzyć dokładnie⁶. Autochtoni stanowią +/- 4,5% ogółu ludności kraju. Spośród nich 64% to rdzenni Amerykanie (czyli około 70 400 Indian), 30% to Metysi, a 4% to Eskimosi. W 2017 Ministerstwo do spraw Autochtonów i Północnej Kanady uznało prawnie 630 indiańskich wspólnot (band). Indianie żyją w rezerwach (tu pojęcie rezerwat odnosi się wyłącznie do terytorium), w których tworzą jednostki społecznościowe zwane bandami. Wyłącznie bandy są jednostkami uznanymi przez rząd federalny, jako reprezentacja wspólnot Indian. Indianie nie są właścicielami rezerwatów. Tworząc w rezerwach bandy, korzystają z wielu przywilejów ekonomicznych (w bandach nie płaci się żadnych podatków, ceł), społecznych (korzystanie z mieszkań – powiedzielibyśmy wzorem polskim – komunalnych), czy opiekuńczych (służba zdrowia, pomoc socjalna) i innych. Żyjący w bandach otrzymują znaczne subwencje rządu federalnego [Dupuis, 1991: 45-66]. Zarząd polityczno-administracyjny nad bandami leży wyłącznie do domeny federalnej. Bandy są społecznościami o dużej autonomii z własnymi rządami i są skupione w Zgromadzeniu Narodów Pierwszych, których przewodniczącym jest obecnie Perry Bellegarde, Indianin z Saskatchewan, urodzony w 1962, absolwent University of Regina. Jednak coraz częściej Indianie przenoszą się do środowisk miejskich, tym samym rezygnując niejednokrotnie ze złudnego przywileju przynależności do bandu.

Nomenklatura prawna Kanady nie zna pojęcia mniejszości narodowych w stosunku do Narodów Pierwszych, stosuje je natomiast w stosunku do emigrantów.

Polityka językowa Kanady (1)

Nie znajdziemy jednej uniwersalnej definicji polityki językowej, gdyż każde państwo prowadzi inną. W państwach jednonarodowych polityka językowa zazwyczaj dotyczy definicji norm językowych i ochrony języka przed obcymi wpływami. W przypadku „wielonarodowej” Kanady polityka językowa dotyczy minimalizowania związanych z kontaktami językowymi konfliktów, tak by służyła ona ogółowi wielonarodowego społeczeństwa

⁶ Wynika to ze skomplikowanej metodologii uznawania przez rząd w Ottawie, kto jest Indianinem, kto Eskimosem, kto Metysem, a kto nie. Takie rozstrzygnięcia pociągają za sobą wydatki z budżetu federacji. Około 4% autochtonów nie przynajmniej się do swego pochodzenia.

i celom publicznym. Polityka językowa Kanady jest ewolucyjną odpowiedzią na zmieniające się warunki językowe i dostosowuje się do warunków społeczno-politycznych, przy zachowaniu na równej stopie dwóch języków urzędowych narodów założycielskich Kanady, czyli francuskiego i angielskiego na szczeblu federalnym. Prowincje Kanady mogą prowadzić własną politykę językową.

Badania języków ojczystych narodów autochtonicznych wskazują na to, że zdecydowana większość tych języków wymiera. Tylko trzy języki narodów autochtonicznych (na około sześćdziesiąt) ma dużą szansę przetrwania: są to indiańskie języki kri i odżibwe oraz eskimoski *inuktitut*. Stanowi to około 12% lokutorów wszystkich języków autochtonów. Języki te z prawnego punktu widzenia są traktowane tak samo jak języki emigrantów. Spośród autochtonów, którzy nie używają swych języków ojczystych 67,8% posługuje się angielskim, zaś 5,8% francuskim.

Pragnę szczególnie mocno podkreślić, że wydawałoby się, że skoro statystyki wykazują, że w Kanadzie około 22% ludności to frankofoni, to niczym „z definicji” pozostali to anglofoni. Nic podobnego. Otóż tak zwani allofoni, dla których angielski lub francuski nie są językami ojczystymi i najczęściej nie potrafią się tymi językami posługiwać w stopniu płynnym, stanowią dziś niemal 20% całej populacji kanadyjskiej⁷.

Artykuł 16 Konstytucji z 1982 roku stanowi, że francuski i angielski są oficjalnymi językami Kanady; mają równy status prawny i przywileje co do posługiwania się nimi w instytucjach Parlamentu i Rządu Kanady. Ile więc kosztuje polityka językowa Kanady? Odpowiedzi udziela Instytut Frazera w raporcie *Official Language Policies at the Federal Level in Canada: Costs and Benefits in 2006*, którego omówienie znalazłem w pracy Jacquesa Leclerca z Uniwersytetu Laval⁸.

Z raportu Instytutu Frazera wynikało, że w 2012 roku urzędowa dwujęzyczność kosztowała Kanadę około 2,4 miliarda dolarów kanadyjskich, czyli 85 dolarów na każdego obywatela. Przy czym, prowincje wydatkowały na ten cel 860 milionów dolarów, zaś rząd federalny 1,5 miliarda dolarów,

⁷ J. Leclerc, *Les allophones et les autochtones au Canada*, [w:] *L'aménagement linguistique dans le monde*, Québec, CEFAN, Université Laval, <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/cnddemo.htm>, [30.07.2017].

⁸ J. Leclerc, *Le coût du bilinguisme au Canada*, [w:] *L'aménagement linguistique dans le monde*, Québec, CEFAN, Université Laval, <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/cnd-bilinguisme-cout.htm>, [27.07.2017]. Nie znam metodologii obliczenia tych kosztów, ale znam pracę François Grina z Uniwersytetu w Genewie François Grin, *La société plurilingue: coûts, bénéfices et équité*, [w:] *Langues et Cultures*, colloque du 14 novembre 2002, Académie suisse des sciences humaines et sociales, Bienne 2003, gdzie wcześniej przedstawił on metodę obliczania kosztów lingwistycznych.

co stanowi 0,5% wszystkich wydatków publicznych. Te „astronomiczne” wydatki nie dziwiłyby, gdyby języki urzędowe Kanady należałyby wciąż do pracowywać lingwistycznie czy literacko, gdyż byłyby jakimiś „egzotycznymi” językami nikomu nieznanymi poza Kanadą, a analfabetyzm społeczeństwa hamowałby rozwój ekonomiczny kraju. Ale na co przeznaczony jest wydatek rządu 0,5% budżetu państwa o jednym z najwyższych standardów życia, które nie posiada analfabetów i które posługuje się urzędowo dwoma najważniejszymi językami na świecie, przynajmniej z atlantyckiego punktu widzenia?

Przedstawiając powyższe problemy zauważyliśmy „dwie kości niezgody”, jakie permanentnie panują pomiędzy frankofonami, a anglofonami w Kanadzie:

- 1) konflikt o charakterze kulturowym, implikującym zagadnienia prawne;
- 2) konflikt o charakterze lingwistycznym.

Rycina 1. Debata na temat języków podczas pierwszego posiedzenia Parlamentu Dolnej Kanady w 1792 (w przybliżeniu terytorium dzisiejszego Quebecu), pędzla Charlesa Huota (1855–1930). Obraz znajduje się w siedzibie Zgromadzenia Narodowego Quebecu. Fot. W. Żelazny.

Wielokulturowość

Pojęcie „wielokulturowości” w Kanadzie wchodzi w użycie w latach sześćdziesiątych XX wieku, w opozycji do pojęcia „bikulturalizmu”, w okresie Quebeceńskiej Spokojnej Rewolucji, która spowodowała konieczność ogólnonarodowej dyskusji nad modelem Kanady i wywołała burzliwe refleksje naukowców i intelektualistów. Rozpoczęło się od kilku prac amerykańskich i kanadyjskich liberałów, jak John Rawls, Will Kymlicka, Michael Walzer czy Charles Taylor (patrz: bibliografia), wywodzących swe myśli ze związków niesprawiedliwości społeczno-gospodarczej z niesprawiedliwością kulturową i językową. Ich metod i poglądów nie da się sprowadzić do wspólnego mianownika, ale łączą ich podobne wnioski. Uważają oni, że prawne regulowanie zasad protekcji praw mniejszości jest nieporozumieniem, ponieważ nie chodzi tu o ochronę kogoś przed kimś, ale o zasadnicze prawo do bycia takim, a nie innym.

Pojęcie „wielokulturowości” w Kanadzie jest pojęciem subiektywnym i jest używane co najmniej w trzech znaczeniach:

- aby określić społeczeństwo charakteryzujące się heterogenicznością etniczną, językową lub kulturową;
- aby wyznaczyć ideał równości i wzajemnego szacunku między grupami etnicznymi;
- aby wypracować instrumenty do wprowadzanych przez rząd federalny ustaw uwzględniających wielokulturowość.

Przed społeczeństwem Kanady stanęło kilka nowych problemów politycznych, które przyczyniły się do poważnych przeobrażeń mentalnych nie tylko w Quebecu, ale w całej Kanadzie. W 1990 roku między 11 czerwca a 26 września miała miejsce rebelia Indian Mohawków w Oka (*La crise d'Oka*) w pobliżu Montrealu, która zmobilizowała całą ludność autochtoniczną Kanady przeciwko rządowi federalnemu w Ottawie. Indianie dokonali wielu blokad dróg i dróg żelaznych w całej federacji, a największa, która zaczęła paraliżować Montreal miała miejsce na moście Mercier na rzece św. Wawrzyńca, paraliżując transport w tak ważnym centrum gospodarczym Kanady. Doszło do kilkudniowych starć z policją, skończyło się interwencją armii kanadyjskiej⁹. Nie pozostało to bez poważnych politycznych konsekwencji, ponieważ federacja musiała

⁹ P. Trudel, *La crise d'Oka de 1990 : Retour sur les événements du 11 juillet*, [w:] *Recherches amérindiennes au Québec*, do konsultacji w internecie: <https://www.erudit.org/fr/revues/raq/2009-v39-n1-2-raq3971/045005ar.pdf>, [04.11.2017].

nadać nową rangę administracyjno-polityczną dwóm dotychczasowym terytoriom i stworzyć nowe Nunavut¹⁰ zamieszkałe głównie przez Eskimosów.

29 października 1995 roku odbyło się w Quebecu referendum dotyczące niepodległości tej prowincji. Zabrakło około jednego 1% (50 tys. głosów) do proklamowania prowincji niepodległym państwem.

Dyskusje nad wielokulturowością kończy z prawnego punktu widzenia zapis w art. 27 Konstytucji z 1982 roku, według którego dokument zasadniczy ma być interpretowany w sposób zgodny z ochroną i wspomaganiem wielokulturowego dziedzictwa Kanady¹¹. Ale to nie dyskusje nad wielokulturowością wstrząsnęły Kanadą, lecz głównie dyskusje wewnątrz Quebecu i w federacji kanadyjskiej, na temat kulturowych i gospodarczo-społecznych roszczeń Quebecu.

Niespokojna *Révolution tranquille* Quebecu 1960–1970 i jej konsekwencje

Od zawsze frankofoni czuli się w Kanadzie obywatelami drugiej kategorii, ale nie wynikało to jedynie z dyskryminacji językowej, kulturowej czy religijnej anglofonów. Po prostu Frankofoni byli społeczeństwem „zaczynającym” w stosunku do Anglofonów, biedniejszym, mniej wykształconym, gdzie dominowała tradycyjna katolicka religijność. Pierwszy dziennik kanadyjski w języku angielskim „The Halifax Gazette” pojawia się w 1752 roku, dopiero pół wieku po nim, w 1806 pojawia się pierwszy dziennik francuskojęzyczny „Le Canadien”.

By wyrównać więc rachunki lingwistyczne i kulturowe należało najpierw zmienić styl życia frankofonów i sprawiła to tak zwana Spokojna Rewolucja, która w dekadzie pomiędzy 1960 a 1970 rokiem dokonała cudu gospodarczego Quebecu i zmieniła niemal całkowicie jego dotychczasowe oblicze.

¹⁰ Są to wydzielone terytoria tworzące jednostki administracyjne obszaru geograficznego należącego do rządu federalnego, którego administracja jest przypisana do parlamentu kanadyjskiego, a który z mocy prawa może zdecentralizować uprawnienia ustawodawcze, przyznając je organom politycznym odpowiedzialnym za administrowanie części przydzielonego im terytorium. W praktyce są to trzy obszary Nunavut, Terytoria Północno-Zachodnie i Yukon, stanowiące północną arktyczną część Kanady zamieszkałej przez około 110 tys. mieszkańców, na powierzchni około 4 000 000 km² (przy gęstości zaludnienia 0,4 osoby na km²), o stosunkowo dużej autonomii, głównie kulturowej, nieporównywalnej jednak z prawami prowincji, które posiadają suwerenność, dzieloną z rządem federalnym.

¹¹ Szczegółowo omawiają to zagadnienie [Śliz, Szczepański 2015: 445-460].

Źródła Spokojnej Rewolucji tkwią w następujących zjawiskach:

- w marginalizacji francuskich Kanadyjczyków w gospodarce;
- w coraz większym niepokoju społeczeństwa frankofońskiego o jego losy w federacji;
- w dyskusjach nad przyjęciem przez Quebec ekonomicznego modelu keynesizmu i brak zgody na coraz większą centralizację państwa federalnego;
- w dyskusjach nad upaństwowieniem produkcji energii elektrycznej w Quebecu (obecnie jeden z największych producentów na świecie);
- w nagłej laicyzacji społeczeństwa, gwałtownym upadku autorytetu Kościoła, nieumiejącego przystosować się do zmian społecznych;
- w rewolcie wobec rządów premiera Quebecu Maurice'a Duplessisa, zbyt zachowawczego, jakkolwiek budującego zręby nowoczesnego Quebecu.

Przed Spokojną Rewolucją anglofoni zdominowali gospodarkę kanadyjską, w tym również gospodarkę Quebecu, zajmowali główne stanowiska w gospodarce, Francuzi drugorzędne. Anglojęzyczne i zagraniczne przedsiębiorstwa kontrolowały około 85% sektorów gospodarki w Quebecu, począwszy od górnictwa, bankowości przez transport i handel hurtowy. Jak nieprawdopodobnie niską pozycję społeczno-zawodową zajmowali w Quebecu frankofoni ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Średni dochód mężczyzn zatrudnionych w Quebecu według kryteriów narodowo/etnicznych w 1961 roku

Pochodzenie narodowe/etniczne	Roczny dochód [\$]	Wskaźnik
Wszyscy	3469	100
Brytyjczycy	4940	142,4
Skandynawowie	4939	142,4
Holendrzy	4891	140,9
Żydzi	4851	139,8
Rosjanie	4828	139,1
Niemcy	4254	122,6
Polacy	3984	114,8
Azjaci	3734	107,6
Ukraińcy	3733	107,6
Inni Europejczycy	3547	102,4
Węgrzy	3537	101,9
Francuzi	3185	91,6
Włosi	2938	84,6
Indianie	2112	60,8

Źródło: [Martel, Pâquet 2010: 152].

Coraz częściej pojawiała się ostra krytyka Kościoła katolickiego, (paradoksalnie w czasie trwania II Soboru Watykańskiego) który zarządzał większością szpitali, placówkami służby zdrowia, akcjami charytatywnymi, a nade wszystko nieomal całym systemem oświaty. Społeczeństwo Quebecu uznało za anachroniczny klerykalny zarząd nad tymi instytucjami. Podczas Spokojnej Rewolucji nastąpiła niemal w całości wymiana kleru zajmującego w wyżej wymienionych instytucjach kierownicze stanowiska, na osoby świeckie.

Za ojca Spokojnej Rewolucji uważa się Jean Lesage'a (1912–1980), premiera Quebecu w latach 1960–1966, który obok zainicjowania „cudu” gospodarczego, dokonał wielu zmian w zakresie ochrony zdrowia, ubezpieczeń oraz edukacji. Jednak głównym i decydującym filarem owej rewolucji był Robert Bourassa (1933–1996), przewodniczący Partii Liberalnej Quebecu, dwukrotny premier Quebecu (1970–1976 oraz 1985–1994), utrzymujący się u steru władzy w sumie przez czternaście lat. Wywodził się z robotniczej rodziny zamieszkałej na peryferiach Montrealu. Jako wyjątkowo zdolny uczeń i student ukończył studia na Uniwersytecie Montrealskim, na Harvardzie i Oxfordzie. To właśnie Robert Bourassa jest architektem nie tylko nowego Quebecu, ale i „nowej” Kanady, w której też dokonały się w czasie Spokojnej Rewolucji przeobrażenia wielokulturowe. Obok upaństwowienia sektora energetycznego oraz zainicjowania budowy faraonicznych zapór i elektrowni na rzekach północnego Quebecu, to właśnie on zajął się uregulowaniem polityki językowej Kanady i Quebecu oraz stworzył podwaliny zupełnie nowego spojrzenia na kulturowe miejsce Quebecu w Kanadzie.

W 1974 roku zainicjował on ustawę o języku urzędowym, jako jednym z pierwszych aktów umacniania pozycji francuskiego w Quebecu. Ustawa ta została zastąpiona w 1976 roku Kartą Języka Francuskiego (Loi 101), która stanowi, że jedynym i wyłącznym językiem urzędowym Quebecu jest francuski, co było sprzeczne z konstytucją Kanady, która gwarantowała dwujęzyczność na całym obszarze federacji. Zdaniem Quebecańczyków owa dwujęzyczność dla całej Kanady oznaczała, że w rzeczywistości zamiast hamować ekspansję angielskiego w kanadyjskiej frankofonii, angielski zaczął wypierać francuski, również w samym Quebecu. Ustawa Loi 101 nie zadowalała anglofonów, którzy poczuli się dyskryminowani w Quebecu, ale również nie zadowalała frankofonów, uważających że prawo to nie jest wystarczające dla ochrony francuskiego. Polemiki wokół Loi 101 spowodo-

wały utratę funkcji premiera przez Bourassę w 1976 roku i nie uregulowały w łonie federacji ani nowej polityki językowej, ani kulturowej, którą podjął Quebec. Z punktu widzenia polityki językowej Quebecu „refrancyzacja” prowincji jednak przynosiła straty (przykładowo Toronto staje się ważniejszym miastem w Federacji niż dotychczas Montreal), ale i przynosiła zyski. Wyraźnie rosła liczba frankofonów w Quebecu, malała anglofonów.

Tabela 2. Ewolucja ludności Quebecu, której językiem ojczystym jest francuski

Języki	Lata										
	1844	1921	1941	1961	1971	1981	1986	1996	2001	2006	2011
	[%]										
francuski	75,0	80,1	80,3	81,2	80,7	82,4	82,9	81,5	81,2	79,6	78,1
angielski	24,5	17,5	15,0	13,3	13,1	11,0	10,3	8,8	8,3	8,2	7,7
inne	0,5	2,4	5,6	3,7	5,6	7,2	6,6	8,3	10,7	11,4	12,3

Źródło: https://fr.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9mographie_linguistique_du_Qu%C3%A9bec, [12.02.2018].

Tabela 2 dotyczy wyłącznie populacji, której językiem ojczystym jest francuski, nie dotyczy zaś ogółu mieszkańców Quebecu posługujących się francuskim. Ich ilość wzrosła z 81% w 1977 do 94,5 % w 1996. Wynika to z zastosowania nowej polityki emigracyjnej, w której Quebec przyjął własne kryteria, inne niż dotychczas narzucała Ottawa.

Tabela 3. Język emigrantów przyjętych przez Quebec w poszczególnych latach

Rok	fancuski [%]	angielski [%]
przed 1960	21	79
1960–1970	36	64
1971–1975	47	53
1976–1980	61	39
1981–1986	54	46

Źródło: [Martel, Pâquet 2010: 140].

Porozumienie znad jeziora Meech i z Charlottetown

Porozumienie znad jeziora Meech¹² (ang. *The Meech Lake Accord*, fr. *Accord du lac Meech*) było nieudanym projektem reform konstytucyjnych wynegocjowanym w 1987 roku pomiędzy premierem Kanady Brianem Mulroneym a premierami poszczególnych prowincji kanadyjskich. Jego celem było włączenie Quebecu w porządek ustawy konstytucyjnej z 1982 roku. Porozumienie zakończyło się porażką i wzmoгло nastroje separatystyczne w Quebecu. W 1980 roku zorganizowano pierwsze ogólnonarodowe (federalne) referendum w sprawie suwerenności Quebecu. Wygrały w 59,56% głosy na NIE, więc przeciwko separacji.

Brian Mulroney został w 1984 roku premierem Kanady (1984–1993). Kształcił się na katolickim Uniwersytecie św. Tomasza w Nowym Brunswiku, następnie rozpoczął studia prawnicze na Dalhousie University w Nowej Szkocji, które kończył na Uniwersytecie Laval w Quebecu. Ożenił się z serbską Bośniaczką Milą Pivnicki. Jest to wszystko ważne, ponieważ Mulroney na co dzień spotykał się z dwujęzycznością Kanadyjczyków w prowincjach morskich (fr. *provinces maritimes*), w których przed 150 laty zainicjowano powstanie Kanady. Zapewne od żony znał złożoność etnicznych konfliktów bałkańskich. Postanowił więc włączyć Quebec w porządek konstytucyjny ustawy z 1982 roku w „respekcie i dostojności”¹³. W międzyczasie (12 grudnia 1985 roku) Robert Bourassa został po raz drugi premierem Quebecu.

Porozumienie znad jeziora Meech przewidywało rewizję pięciu kluczowych zagadnień konstytucyjnych:

- uznanie Quebecu za *société distincte*, czyli wydzielone społeczeństwo specyficzne w łonie Kanady;
- rozszerzenie prawa weta na rzecz prowincji w przypadku modyfikacji konstytucji federalnej;
- rozszerzenie praw prowincji w polityce imigracyjnej;
- prawo do otrzymania rekompensat rządowych na rzecz prowincji, przeznaczonych przez rząd federalny na własne projekty, jeśli w takim projekcie nie chce uczestniczyć dana prowincja;
- obowiązek konsultacji rządu federalnego z prowincjami przy nominacjach na Senatorów i Sędziów Najwyższego Trybunału.

¹² Małe jezioro około 25 km na północny-wschód od Ottawy, na terytorium Quebecu, nad którym znajdują się federalne rezydencje rządowe i sale kongresowe.

¹³ W oryginale: „dans l’honneur et l’enthousiasme”. Patrz: E. Goldenberg, *Comment ça marche à Ottawa*, Les Editions Fides, 2007, (dostępny na Wikisource), s. 183.

Porozumienie znad jeziora Meech wywołało niekończącą się dyskusję polityczną w Kanadzie, gdzie – jak to w polityce – nie zawsze wiadomo czy chodzi o samo porozumienie, czy o podkopanie autorytetu rządu celem przejścia władzy. Nawet królowa Elżbieta II poparła publicznie Porozumienie znad jeziora Meech, za co spotkała ją ostra krytyka za wtrącanie się do polityki. Ostatecznie wszystkie rządy prowincjonalne wyraziły zgodę na to Porozumienie, pozostało je tylko ratyfikować przez poszczególne parlamenty prowincjonalne. Ostatecznie przy sprzeciwie Manitoby i wstrzymaniu się od głosu Nowej Fundlandii Porozumienie znad jeziora Meech straciło rację bytu, przy czym sprzeciw nie dotyczył samego tekstu i ducha porozumienia, tylko protestu przedstawiciela Narodów Pierwszych z Manitoby, Indianina Kri, deputowanego Elijaha Harpera, który uważał, że narody indiańskie nie zostały wystarczająco skonsultowane i, że również one (nie tylko Francuzi i Brytyjczycy) winne być uznane za narody założycielskie Kanady. Porażka Porozumienia znad jeziora Meech wstrząsnęła Quebeciem, gdyż rząd Quebecu uważał, że uzgodniony z pozostałymi rządami prowincjonalnymi projekt Porozumienia zawierał kompromisy i minimum tego, co mógł postulować Quebec.

Premier Quebecu Robert Bourrasa w przemówieniu przed Zgromadzeniem Narodowym Kanady w dniu 22 czerwca 1990 r., w następstwie niepowodzenia Porozumienia z Meech Lake, powiedział: „Angielska Kanada musi bardzo jasno zrozumieć, że niezależnie od tego, co mówimy i niezależnie od tego, co robimy, Quebec jest dziś i na wieki, odrębnym społeczeństwem, wolnym i zdolnym do przejścia swojego przeznaczenia i swego rozwoju” [Hamelin, Provencher, 1997: 127].

Przez następne dwa lata obradowano nad porażką Porozumienia znad jeziora Meech. Konsultowano, szukano kompromisów i ostatecznie wypracowano Porozumienie z Charlottetown¹⁴ wprowadzając do poprzedniego, pakiet poprawek do kanadyjskiej Konstytucji, które zostały zawarte między kanadyjskim rządem federalnym i rządami kanadyjskich prowincji w 1992 roku. Poprawki te nie zostały jednak zatwierdzone w referendum powszechnym przeprowadzonym 26 października 1992 roku, gdzie część anglofonów prowadziła agitację na rzecz Kanady anglofonskiej, rzekomo dyskryminowanej (to mniej więcej tak, jakby powiedzieć, że w Polsce jest dyskryminowany Kościół katolicki) i nigdy Porozumienie z Charlottetown nie weszło w życie.

---

¹⁴ Stolica Prowincji Wyspy Księcia Edwarda.

Reasumując, Spokojna Rewolucja była i jest chyba jedną z najważniejszych cezur w historii Quebecu, która zmieniła reorientację ideową z tradycyjnej prowincji (kościół, dom, rodzina) na nowoczesne państwo dobrobytu. Przyjęła zasady państwa opiekuńczego, ustanowiła całkowity rozdział Kościoła od państwa oraz zbudowała nową tożsamość obywatela Quebecu, odbiegający od tradycyjnego francusko-katolickiego nacjonalizmu. W tym krótkim okresie Quebec dogonił gospodarczo inne prowincje i stał się krajem nowoczesnym, uprzemysłowionym, z siecią nowoczesnych przedsiębiorstw, szkół i uniwersytetów. Spokojna Rewolucja jest ogólnie uważana za ogromny ruch liberalizacji moralności, porównywalny do zjawiska „kontrkultury” w Stanach Zjednoczonych lub do francuskiego maja 68. Spokojna Rewolucja i jej keynesowska polityka gospodarcza, są na ogół uważane za złoty wiek w historii ekonomicznej i społecznej Quebecu.

Po około 20 latach, po porażce Porozumień z Meech Lake i z Charlottetown, Parlament Kanady w 2006 roku wyraził zgodę, by uznać, że „Quebecańczycy są narodem w łonie zjednoczonej Kanady”, ale nie są *société distincte*. Pojawiają się w związku z tym nowe eufemizmy dla Quebecu jak społeczność wyjątkowa (*société unique*), różnorodna (*différente*) czy specyficzna *spécifique*.

Polityka językowa Kanady (2)

Kwestia językowa pozostaje motywem dominującym w historii Kanady. Od kiedy tylko Brytyjczycy przybyli w 1763 do Kanady, rzeczywiście języki były przedmiotem konfliktów, które nie sprzyjały spójności narodowej. Konflikty te zostały przeniesione później na poziom konstytucyjny i legislacyjny, co częściowo omówiłem wyżej.

W języku angielskim i francuskim zapisane są wszelkie dokumenty federalne, począwszy od ustaw zasadniczych, przez „zwykłe” dokumenty administracyjne, po dokumenty Sił Zbrojnych Kanady. Wszelkie wystąpienia na szczeblu federalnym od parlamentarnych po ministerialne tłumaczone są symultanicznie.

Obecnie, język angielski jest uznany jako urzędowy na całym terytorium Kanady, w tym w Quebecu, dla rodowitych anglofonów. Jest jedynym językiem urzędowym (*de jure*) w Albercie, Manitobie i Saskatchewan oraz (*de facto*) w Kolumbii Brytyjskiej, na Wyspie Księcia Edwarda, w Nowej Szkocji, Ontario i Nowej Funlandii.

Co się tyczy francuskiego, jest on jedynym i wyłącznym językiem urzędowym i narodowym w Quebecu, ale jest również językiem urzędowym na równi z angielskim w Nowym Brunszwiku, podobnie jak w trzech terytoriach federalnych Kanady czyli w Nunavut, Terytoriach Północno-Zachodnich i Jukonie.

Cokolwiek by nie powiedzieć, sytuacja prawna angielskiego i francuskiego nie jest taka prosta jak wskazano wyżej, bowiem w wielu prowincjach Kanady język francuski (podobnie jak angielski w Quebecu) posiada status urzędowy na wyznaczonych terytoriach, czy w oświacie, czy też w urzędach (na przykład w administracji komunalnej).

Tabela 4. Języki Kanady w poszczególnych prowincjach i terytoriach

Prowincja	Liczba mieszkańców	Języki					
		angielski		francuski		inne języki	
		[liczba]	[%]	[liczba]	[%]	[liczba]	[%]
Ontario	12 434 775	8 677 040	69,8	493 300	4,0	3 264 435	26,3
Quebec	7 663 140	599 230	7,8	6 102 210	79,6	961 700	12,5
Kolumbia Brytyjska	4 273 930	3 062 430	71,7	57 280	1,3	1 154 220	27,0
Alberta	3 547 675	2 780 200	78,4	68 545	1,9	698 930	19,7
Manitoba	1 175 630	877 040	74,6	42 090	3,6	256 500	21,8
Saskatchewan	1 005 815	860 500	85,6	16 280	1,6	129 035	12,8
Nowa Szkocja	904 290	836 090	92,5	31 110	3,4	37 090	4,1
Nowy Brunszwik	731 860	479 935	65,6	233 530	31,9	18 395	2,5
Nowa Funlandia	508 835	497 565	97,8	2 480	0,5	8 790	1,7
Wyspa Księcia Edwarda	137 690	127 635	92,7	5 195	3,8	4 860	3,5
Terytoria Północno-Zachodnie	40 500	31 375	77,5	1 080	2,7	8 045	19,9
Jukon	33 125	28 045	84,7	1 455	4,4	3 625	10,9
Nunavut	31 430	8 925	28,4	435	1,4	22 070	70,2
KANADA	32 481 640	18 858 980	58,1	7 054 975	21,7	6 567 685	20,2

Źródło: *Statistique Canada*, Recensement de la population de 2011.

W rzeczywistości Quebec, Nowy Brunzwik oraz Ontario (*de facto*, ale nie *de jure*) praktykują dwujęzyczność w swych parlamentach, sądach (cywilnych i karnych), w usługach publicznych i w usługach dla ogółu społeczeństwa. Każdy Anglofon w Quebecu i każdy Frankofon w Ontario i Nowym Brunzwiku ma prawo do posługiwania się swoim językiem w parlamencie, być rozumianym przez sędziego w sądzie, ma prawo do edukacji dzieci w szkolnictwie angielskim bądź francuskim oraz do otrzymywania usług rządowych w jednym z tych dwóch języków.

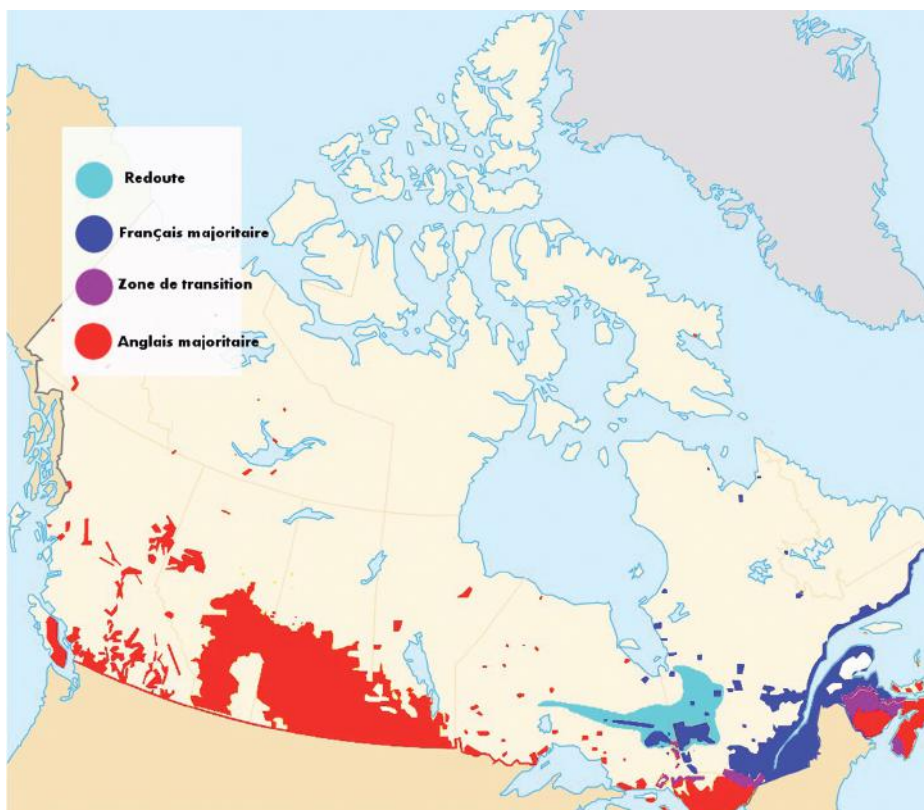
Wszystkie produkty znajdujące się w sprzedaży w jakimkolwiek miejscu geograficznym Kanady muszą obowiązkowo zawierać etykiety, instrukcje oraz informacje po angielsku, jak i po francusku. Państwowe bądź federalne koleje, linie lotnicze, żegluga morska, parki narodowe, publiczne uniwersytety, jak w Ottawie są dwujęzyczne. Publiczne radio i telewizja Canadian Broadcasting Corporation/Radio-Canada nadaje programy po angielsku i francusku, jak również na dużo mniejszą skalę w ośmiu językach indiańskich. Spójrzmy teraz na mapę rozmieszczenia kandajskich anglofonów i frankofonów i przypomnijmy, że polityka audiowizualna państwa nakazuje, by programy angielsko- i francuskojęzyczne były dostępne na całym zamieszkałym obszarze federacji. To kolejne dodatkowe koszty lingwistyczne. Ponadto przy urzędowym bilingwizmie nie sposób powiedzieć, że po angielsku będzie się przygotowywać i nadawać 60% programów radiowych i telewizyjnych, a po francusku 20% (gdyż takie są proporcje lokutorów). Programy nadawane są mniej więcej w tych samych proporcjach w językach urzędowych.

Często występują braki w językowych usługach prowincjonalnych, ale sądy natychmiast wymuszają respektowanie zasady powszechnego bilingwizmu. Jest to chyba jedyna sytuacja językowa na świecie, gdzie dwa języki mają ten sam statut na tym samym federalnym terytorium. Nie jest to sytuacja porównywalna ani z Belgią, ani Szwajcarią, ani Federacją Rosyjską (gdzie o językach decyduje geograficzny podział terytorialny). Jest to sytuacja porównywalna jedynie z Kamerunem, który jest państwem federalnym, gdzie urzędowymi językami na całym terytorium państwa są francuski (78%) i angielski (22%) obok około 280 języków narodowych, z których żaden nie jest urzędowym.

Już w tych kilku powyższych akapitach uwidocznione jest, na co przeznaczonych jest ponad dwa i pół miliarda dolarów odnośnie polityki językowej Kanady. Dużo to czy mało? Zdaniem kanadyjskiej klasy politycznej

są to minimalne koszty za pokój lingwistyczny, najbardziej konfliktogenne zjawisko w historii i życiu społeczno-politycznym Kanady.

Rycina 2. Rozmieszczenie ludności Kanady według języków urzędowych.

Legenda: czerwony – ludność anglofońska; niebieski – frankofońska; fioletowy – ludność dwujęzyczna; bez kolorów – gęstość zaludnienia poniżej 0,4 osoby na km²

Źródło <https://www.electricdragoncafe.com/canada-francophone-carte.html>, [12.11.2017].

Opinie i konkluzje

Zagadnienie, które będzie konkluzją mojego artykułu, wymagałoby nowej rozprawy. Pragnę wyrazić jednak zwięźle jego istotę tu, kończąc ten artykuł. Najpierw zadam takie oto pytanie: czym różniłaby się współczesna Kanada od Stanów Zjednoczonych, bez federalnego bilingwizmu

i specyficznej polityki wielokulturowości? Otóż – jak napisałem na początku tego artykułu – konfederacja kanadyjska powstaje w opozycji do niepodległości Stanów Zjednoczonych i zostaje proklamowana w 1867 roku przez cztery kolonie brytyjskie, to jest Nowy Brunswik, Nową Szkocję, Ontario i Quebec, liczące wówczas dwa miliony ludności Anglofońskiej i milion Frankofońskiej. To w językach angielskim i francuskim wykuwa się kanadyjska konfederacja.

Po stu pięćdziesięciu latach Kanada utrzymuje swoją specyficzną tożsamość kulturową bazującą na wielokulturowości i na powszechnym użyciu angielskiego i francuskiego, w przeciwieństwie do amerykańskiej polityki asymilacyjnej zwanej *Melting Pot*¹⁵, „spopularyzowanej w spektaklu teatralnym pod tym właśnie tytułem przez Israela Zangwilla z 1908 roku, gdzie angielski uznany zostaje za język narodowy Amerykanów. Definiowanie kanadyjskości odbywa się poprzez jej przeciwstawienie kulturze amerykańskiej” [Grabowski 2001: 296].

Polityka językowa oraz wielokulturowość to najważniejsze cechy dystynktywne, które wyróżniają Kanadę jako całość od Stanów Zjednoczonych, co tłumaczy nam bardzo zawiłe i specyficzne kanadyjskie rozwiązania konstytucyjne w stosunku do Narodów Pierwszych, Narodów założycielskich oraz emigracji, wraz ze specyficzną pozycją Quebecu i Nowego Brunswiku w federacji.

Bibliografia

- Bastarache M. (1986), *Le bilinguisme dans le domaine judiciaire*, [w:] *Les droits linguistiques au Canada*, Montréal
- Breton R. (1998), *Peuples et États. L'impossible équation*, coll. „Dominos”, Paris.
- Dupuis R. (1991), *La question indienne au Canada*, Québec.
- Grabowski J. (2001), *Historia Kanady*, Warszawa.
- Grin F. (2003), *La société plurilingue: coûts, bénéficiés et équité*, [w:] *Langues et Cultures*, colloque du 14 novembre 2002, Bienne.
- Hamelin J., Provencher J. (1997), *Brève histoire du Québec*, Montréal.

¹⁵ Tygiel narodów jest metaforą używaną do określenia społeczeństwa, które staje się homogeniczne i uniwersalne, a poszczególne jego elementy łączą się, tworząc jednolitą harmonijną całość ze wspólną kulturą. Termin ten jest używany w szczególności do opisanego polityki integracji i asymilacji milionów imigrantów różnego pochodzenia w Stanach Zjednoczonych.

- Kuligowski W. (1996), *Separatyzm Quebecu a kwestia tubylcza*, „Sprawy Narodowościowe – Seria nowa”, z. 12-13.
- Kymlicka W. (2001), *La citoyenneté multiculturelle. Une théorie libérale du droit des minorités*, z ang. na fr. tłum. P. Savidan, Montréal.
- Kymlicka W. (1991), *Liberalism, Community and Culture*, Oxford.
- Martel, M., Pâquet, M. (2010), *Langue et politique au Canada et au Québec. Une synthèse historique*, Montréal.
- Pastieu J. (1999), *Les citoyens au bazar. Mondialisation, nations et minorités*, Québec.
- Ploudre M. (1988), *La politique linguistique du Québec, 1977–1987*, Québec.
- Rawls J. (2001), *Prawo Ludów*, Warszawa.
- Statistic Canada / Statistique Canada*, dostępny po ang. i franc. serwis statystyczny rządu federalnego Kanady, do konsultacji internetowej: <http://www.statcan.gc.ca/fra/debut>. W sprawach statystyk ludnościowych i językowych, strona: <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/index-fra.cfm>.
- Szczepański M.S., Śliz A. (2015), *Społeczeństwo wielokulturowe – szkic do portretu socjologicznego. Przypadek Australii i Kanady*, [w:] *Pogranicza, księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Sadowskiego*, (red.) M. Bieńkowska, W. Żelazny, Białystok.
- Taylor Ch. (1994), *Multiculturalisme, Différence et démocratie*, z ang. na fr., tłum. D.A. Canal, Paris.
- Walzer M. (1994), *Multiculturalism and Individualism*, Spring.
- Walzer M. (1998), *Traité sur la tolérance*, z ang. na fr. tłum. Ch. Hutner, Paris.
- Yacoub J. (1998), *Les minorités dans le monde*, Paris.
- Żelazny W. (2000), *Świat frankofoński*, „Przegląd Zachodni”, nr 1 (294).
- Żelazny W. (2006), *Etniczność, Ład – Konflikt – Sprawiedliwość*, Poznań.

SUMMARY

Canadian identity policy

The purpose of this article is to present how the French in Canada preserved their cultural and linguistic identity and distinguished themselves from the English in North America which none of the European colonies at the time, not even socially and economically well-organized New Netherland were able to maintain their independence. Francophones also managed to prove that nowadays the French play the indispensable and dominant role in building Canada's identity.

Today the provinces can have their own language program providing it complies with the federal policy of bilingualism. In 1976 during Révolution tranquille Quebec passed Loi 101 where French is declared its sole official language. Therefore the province introduced the language policy which was contrary to the Canadian constitution. These are the most important differences that set Canada apart from the United States. This also explains

complex nature of Canadian language policies based on equal status of the two official languages in the institutions of the Parliament and government of Canada and also both successful and unsuccessful attempts to establish language policy in the Canadian provinces.

KEYWORDS: Canada, Quebec, *révolution tranquille*, language policy, multiculturalism, national identity